

ABU ALI IBN SINONING TIBBIYOTGA QO'SHGAN HISSASI

Nurmatova Afruza Oybek qizi

Qo'qon universiteti Andijon filiali Tibbiyot
fakulteti Pediatriya ishi yo'nalishi
Email: frpbesh060@gmail.com
Tel: +998 50 571 28 09

Feruzaxon Xakimova Yadgarbekovna

Tibbiyot fakulteti Farmatsiya yo'nalishi
Email: feruza.xakimova.2002@gmail.com
Tel: +998 90 204 53 84

Asqarova Marjonabonu O'ktamali qizi

Tibbiyot fakulteti Farmatsiya yo'nalishi
Email: marjonaasqarova11@gmail.com
Tel: +998 77 106 21 04

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17384404>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 07-oktabr 2025 yil
Ma'qullandi: 11-oktabr 2025 yil
Nashr qilindi: 18-oktabr 2025 yil

KEY WORDS

AbuAliIbnSino, Tibbiyot,
QonunFitTibb, Shifokor,
Dorishunoslik, KasallikTashxisi,
DavolashUsullari, Gigiyena,
Profilaktika, IlmiyMeros,
O'rtaAsrTibbiyoti, TibbiyotTarixi,
TibbiyEtika

ABSTRACT

Ushbu maqolada buyuk alloma va tabib Abu Ali Ibn Sino hayoti, ilmiy faoliyati hamda tibbiyot sohasiga qo'shgan beqiyos hissasi yoritiladi. Ayniqsa, uning mashhur "Qonun fi't-tibb" asarining tibbiy fanlar rivojidadagi o'rni, diagnostika, davolash usullari, dorishunoslik, gigiyena va profilaktikaga oid qarashlari tahlil qilinadi. Ibn Sino ilmiy merosi nafaqat Sharq, balki G'arb tibbiyotiga ham katta ta'sir ko'rsatgani asosli misollar bilan bayon etiladi. Maqola orqali Ibn Sinoning tibbiy bilimlarni tizimlashtirishdagi yondashuvi, ilmiy izlanishlari va bugungi zamonaviy tibbiyot bilan uyg'un jihatlari ochib beriladi.

Ibn Sinoning otasi Abdulloh Balx shahridan bo'lib, Somoniylar amiri Nuh ibn Mansur (967–997) davrida Buxoro tomoniga ko'chib, Hurmaysan qishlog'iga moliya amaldori etib tayinlanadi. U Afshona qishlog'ida Sitora ismli qizga uylanib ikki o'g'il farzand ko'radi. O'g'illarining kattasi Husayn (Ibn Sino), kenjasi Mahmud edi. Husayn 5 yoshga kirgach, Ibn Sinolar oilasi poytaxt – Buxoroga ko'chib keladi va uni o'qishga beradilar. 10 yoshga yetmasdan Ibn Sino Qur'on va adab darslarini to'la o'zlashtiradi. Ayni vaqtda u hisob va aljabr (algebra) bilan ham shug'ullanadi, arab tili va adabiyotini mukammal egallaydi. Ibn Sinoning ilm sohasidagi dastlabki ustozlari Abu Abdulloh Notiliy edi. U el orasida hakim va faylasuf sifatida mashhur bo'lgani uchun otasi Ibn Sinoni unga shogirdlikka berdi. Notiliyning qo'lida olim mantiq, handasa va falakiyot (astronomiya)ni o'rgandi va ba'zi falsafiy masalalarda ustozidan ham o'zib ketdi. Ibn Sinoning aql-zakovatini ko'rgan ustozlari otasiga uni ilmdan boshqa narsa bilan shug'ullantirmaslikni tayinlaydi. Shundan so'ng ota o'g'lga ilm o'rganish va bilimlarini chuqurlashtirish uchun barcha sharoitlarni yaratib berdi. Abu Ali tinmay mutolaa qilib, turli ilm sohalarini o'zlashtirishga kirishdi. U musiqa, optika, kimyo, fiqh kabi fanlarni o'qidi, xususan, tabobatni sevib o'rgandi va bu ilmda tez kamol topa boshladi.

Tabobatga kirib kelishi

Ibn Sinoning tib ilmida yuksak mahoratga erishishida Buxorolik boshqa bir tabib Abu Mansur al Hasan ibn Nuh al Qumriyning xizmati katta bo'ldi. Ibn Sino undan tabobat darsini olib, bu ilmning ko'p sirlarini o'rgangan. Qumriy bu davrda ancha keksayib qolgan bo'lib, 999-yilda vafot etdi.

Ibn Sino 17 yoshdayoq, Buxoro xalqi orasida mohir tabib sifatida tanildi. O'sha kezlarda hukmdor Nuh ibn Mansur betob bo'lib, saroy tabiblari uni davolashdan ojiz edilar. Dovrug'i butun shaharga yoyilgan yosh tabibni amirni davolash uchun saroyga taklif qiladilar. Uning muolajasidan bemor tezda sog'ayib, oyoqqa turadi. Evaziga Ibn Sino saroy kutubxonasidan foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladi. Somoniylarning kutubxonasi o'sha davrda butun O'rta va Yaqin Sharqdagi eng katta va boy kutubxonalardan sanalardi. Ibn Sino bir necha yil davomida shu kutubxonada kecha-yu kunduz mutolaa bilan mashg'ul bo'lib, o'z davrining eng o'qimishli, bilim doirasi keng kishilaridan biriga aylandi va shu paytdan boshlab o'rta asr falsafasini mustaqil o'rganishga kirishdi. U yunon mualliflarining, xususan, Aristotelning „Metafizika“ asarini berilib mutolaa qildi. Lekin bu kitobda bayon qilinganlarning aksariyati Ibn Sinoga tushunarsiz edi. Tasodifan yosh olimning qo'liga Abu Nasr Forobiyning „Metafizikaning maqsadlari haqida“gi kitobi tushib qoladi va uni o'qib chiqibgina Ibn Sino metafizikani o'zlashtirishga muvaffaq bo'ladi. Shunday qilib, Ibn Sino zaruriy bilimlarning barchasini Buxoroda oldi. Olimning ilmiy ijodi 18 yoshidan boshlandi. U Nuh ibn Mansurga atab nafsoniy quvvatlar haqida risola, „Urjuza“ tibbiy she'riy asari, o'z qo'shnisi va do'sti Abulhusayn al-Aruziyning iltimosiga binoan, ko'p fanlarni o'z ichiga olgan „Alhikmat al-Aruziy“ („Aruziy hikmati“) asarini ta'lif etdi. Undan tashqari, boshqa bir do'sti faqih Abu Bakr Albarqiy (yoki Baraqiy)ning iltimosiga ko'ra, 20 jildli „Alhosil val-mahsul“ („Yakun va natija“) qomusiy asari hamda 2 jildli „Kitob al-bir val-ism“ („Sahovat va jinoyat kitobi“)ni yozdi.

Tabiiy fanlardagi faoliyati

Ibn Sino o'z davridagi tabiiy fanlarning rivojiga ham ulkan hissa qo'shgan olimdir. Uning tabiiy-ilmiy qarashlari „Kitob ash-shifo“ ning tabiiy fanlarga oid qismida bayon qilingan. Olimning ba'zi geologik jarayonlarga oid mulohazalari hozirgi ilmiy nazariyalarga juda yaqindir. Uningcha, vulqonlar aslida tog' paydo bo'lishi va zilzilalar bilan bog'liq. Tog' paydo bo'li-shining o'zi esa 2 yo'l bilan bo'ladi: 1) kuchli yer qimirlashi vaqtida yer qobig'ining ko'tarilishi; 2) suv orqali va havoning asta-sekin ta'siri natijasida chuqur jarliklar paydo bo'lib, natijada ularning yonida balandlik hosil bo'lib qolishi. Zilzilaning paydo bo'lishiga ham bir necha sabablar bor. Ularning biri gazsimon yo olovsimon bug' bo'ladi. Mana shu bug' harakatga kelib, yerni qimirlatadi. Suvlarning yer ostiga sizib kirishi, tekis yer chetining o'pirilishi, ba'zida tog' cho'qqilarining kuch bilan qulashi ham zilzilaga sabab bo'ladi. Olim fikricha, yer yuzasining ma'lum qismi bir mahallar dengiz tubi bo'lgan, zamon o'tishi bilan geologik jarayon oqibatida suv xavzalari o'rni o'zgargan. Bir vaqtlar dengiz bo'lib, hozir quruklikka aylangan yerlarda dengiz hayvonlarining tosh-qotgan qoldiqlari saqlanib qolgan. U bunday yerlarga Kufa, Misr va Xorazm yerlarini kiritadi.

Ibn Sino mineralogiya (ma'danshunoslik) sohasida ham salmoqli ishlar qilgan. U minerallarning asl tasnifini taklif etdi. Unga ko'ra, barcha ma'danlar 4 guruhga: toshlar, eriydigan jismlar (metallar), oltin-gugurtli yonuvchi birikmalar va tuzlarga bo'linadi. Bu tasnif to 19-asr gacha deyarli o'zgarishsiz saqlanib keldi. Ibn Sinoning geologiya va mineralogiyaga oid fikrlari uning „al-Af'ol va-linfiolot“ („Ta'sir va ta'sirlanish“) asarida ham uchraydi.

Ibn Sino boshqa tabiiy fanlar qatori kimyo bilan ham shug'ullangan va unga oid asarlar ham yozgan. Bu asarlarini u turli davrda yozgan bo'lgani uchun ularda Ibn Sinoning kimyoga bo'lgan munosabatining evolyusion o'zgarib borishi yaqqol aks etgan. Uning kimyo sohasida aytgan fikrlari o'sha davrdagi alkimyo uchun nihoyatda ilg'or edi. Ibn Sino 21 yoshida, ya'ni ilmiy faoliyatining bo'sag'asida metallar transmutatsiyasiga, ya'ni oddiy metallarni oltin va kumushga kimyoviy yo'l bilan aylantirish mumkinligiga ishongan va mutaqaddim kimyogarlarning kitoblari ta'siri ostida „Ri-sola as-san'a ilalbaraqiy“ („Baraqiyga atab san'at (alkimyo) ga doir risola“) nomli kichik asar yozgan. Lekin 30 yoshlarga borib, ilmiy tajribasi ortgan yosh olim bu sohadagi urinishlarning zoye ketishiga amalda ishonch hosil qiladi va „Risola aliksir“ („Iksir haqida risola“) asarida kimyoviy yo'l bilan sof oltin va kumush olish mumkinligiga shubha bildiradi. 40 yoshlarda yozishga kirishgan „Kitob ash-shifo“ da esa kimyogarlarning transmutatsiya sohasidagi barcha harakatlari behuda ekanligini nazariy jihatdan isbotlashga urindi. Uning fikricha, o'sha vaqtda ma'lum bo'lgan har bir metall o'zicha alohida bir modda bo'lib, kimyogarlarda o'ylagandek bir yagona metallning turi emas. U oltinning alohida bir elementligini bilmasada, uni narsalardan yasab bo'lmasligini ham anglagan edi. Olimning bu nazariy mulohazalari o'rta asr kimyosining ilmiy kimyoga o'sib o'tishida muhim rol o'ynadi.

Ibn Sino botanika masalalari bilan ham juda ko'p shug'ullandi, chunki tabobatda ishlatiladigan dorivor moddalarning aksariyati o'simliklardan olinadi. U „Kitob ash-shifo“ ning „anna-bot“ („O'simliklar“) qismida o'simliklarning turlari, paydo bo'lishi, oziqlanishi, o'simlik a'zolari va ularning vazifalari, ko'payishi hamda o'sish sharoitlari haqida yozadi, ilmiy terminologiya yaratish sohasida ham ish olib boradi.

Ibn Sino yoshligidan astronomiyaga qiziqqan va bu qiziqish umrining oxirigacha saqlangan. U 8 ta mustaqil risola hamda „Kitob ash-shifo“ va „Donishnoma“ ning riyoziyot qismlarida astronomiyaga alohida boblarni bag'ishlagan. Ptolemeyning „Almagest“ ini qayta ishlab, shuning asosida amaliy astronomiya bo'yicha qo'llanma yaratgan. Ibn Sino Jurjon shahrining geografik uzunligini o'z davri uchun butunlay yangi bo'lgan usul – Oyning eng baland nuqtasini kuzatish orqali aniqlab bergan. Beruniy „Geodeziya“ asarida bu usulning to'g'riligi haqida gapirib, uni faqat Ibn Sino nomi bilan bog'laydi. Bu usul Yevropada 500-yildan keyin (1514-yil) astronom Verner tomonidan yangidan kashf qilindi.

Matematika sohasida Ibn Sino Yevklidni „Negizlar“ kitobini qayta ishlab, unga sharh va to'ldirishlar kiritdi, geometrik o'lchamlarga arifmetik terminologiya qo'lladi, „son“ tushunchasi doirasini „natural son“ dan ancha kengaytirdi.

She'riyat sohasida ham Ibn Sino sezilarli iz qoldirdi. U o'zining ayrim tibbiy asarlari („Urjuza“) ni rajaz vaznli she'rda yozgan. Bundan tashqari, uning bir nechta falsafiy qissalari ham borki, ular keyinchalik fors adabiyotiga chuqur ta'sir ko'rsatdi. Olimning fors tilida yozgan bir necha g'azal va qit'alari, 40 dan ortiq ruboiylari mavjud. Uning she'riy merosi qisman rus va o'zbek tillarida nashr etilgan.

Ibn Sino musiqa bobida Forobiyni ilmiy yo'nalishini davom ettirgan yirik nazariyotchidir. Musiqa haqidagi „Javome' ilm ul-musiqiy“ („Musiqa ilmiga oid to'plam“) asari „Kitob ash-shifo“ ning bir qismi bo'lib, har biri bir necha bobli 6 bo'limdan iborat. „Annajot“, „Donishnoma“larda musiqa haqida kichik bo'limlar mavjud, „**Tib qonunlari**“, „Risolai ishq“ va boshqa da mu-siqaning ayrim masalalari haqida fikr yuritgan. O'z davri musiqasining barcha muammolarini bayon etgan: nagma. bo'd (interval), lad tizimlari,

iyqo, kuy yaratish, musiqa asboblari va hokazo. Yevropada keyinchalik „sof tizma (tovushqator)“ atalgan musiqaviy tuzilmani birinchi bo'lib asoslagan. Ibn Sino musiqiy go'zallik haqida mukammal ta'limotni ilgari surib, musiqani hamohanglikning eng kamolga yetgan turi deb biladi. Ritm masalalariga Sharqning boshqa musiqa nazariyotchilari singari aruz badiiy tizim bilan bog'liq holda qaraydi. Tabib sifatida u musiqani muhim tibbiy vositalar jumlasiga kiritgan. Inson nutqiy ohanglari rivojlanishi natijasida musiqa paydo bo'lganligi haqidagi nazariyasi hozirgi zamonaviy musiqa nazariyalariga mos keladi. O'zining barkamol shaxsni tarbiyalash g'oyasida musiqani asosiy vositalar sirasiga kiritgan.

Ibn Sinoning tabobat da qilgan ishlari uning nomini bir necha joylarda shu fan sohasi bilan chambarchas bog'ladi. Olimning tabobat taraqqiyotidagi buyuk xizmati shundaki, u o'zigacha o'tgan turli xalq namoyandalari tomonidan ayerlar davomida tib ilmi sohasida to'plangan ma'lumotlarni saralab, muayyan bir tartibga soldi va ularni o'z tajribalari bilan boyitgan holda ma'lum nazariya va qonunqoida asosida umumlashtirdi. Bunga uning „Tib qonunlari“ va bu asarning jahon tib ilmi tarixida tutgan mavqei va krzongan shuhrati yorqin dalildir.

Ibn Sinoning tabobat sohasida qilgan ishlari o'sha davr tabobatini bir necha davrga ilgariyatdi va ayrim sohalarda hatto hozirgi zamon tibbiyotiga yaqinlashtirdi ham. Olim yashagan davrda bu sohada antik olimlarning, xususan Gippokrat, Galen, Dioskorid va boshqalarning ta'limoti ustuvor edi. Ibn Sino ham o'z tibbiy faoliyatida ularning nazariy qarashlari va amaliy ko'rsatmalariga tayandi, lekin ularni Hindiston, Xitoy, O'rta Osiyo, Sharq olimlarining hamda uz tajribalari va bilimlari asosida rivojlantirdi va bo-yitdi. Ibn Sinoning daho tabib sifatida shuxrat qozonishining asosiy omillaridan biri – uning tib nazariyasini, xususan, anatomiya – inson gavdasi tuzilishini mukammal bilishligidir. Bosh suyagining tuzulishi, tishlarning tuzilishi to'g'risida u Galenga ergashgan holda to'g'ri fikrlagan. Uning ko'zning anatomiyasi, ko'rish jarayonining qanday sodir bo'lishi va unda ko'z qorachig'ining roli, ko'z muskullarining joylashishi xususida yozganlari zamonaviy oftalmologiyaga yaqindir. Asablar, qon tomirlar, mushaklarning tuzilishi va funksiyalari to'g'risida yozganlari anatomianing amaliyot bilan bog'liqligini ko'rsatadi. Bu esa amaliy anatomianing asoschisi deb tan olingan rus olimi N. I. Pirogov Ibn Sinoning izdoshi deyishga asos beradi.

Ibn Sino o'tkir diagnost edi. Uning ba'zi tashxis usullari hozir ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Perkussiya (a'zoga urish orqali diagnoz qo'yish)ni, xususan, assit va meteorizmni farqlashda, istisqoni aniqlashda (qoringa sekin urish orqali) qo'llagan. Bu usul 600 yildan keyin venalik tabib Leopold Auenbrugger (1722–1809) tomonidan qayta kashf qilinib, yana 50 yildan so'ng amaliyotga kirgan. Olim qon tuflash holatlari va nafas olish turlarini chuqur o'rganib, ulardan tashxisda foydalangan. Ibn Sino turli kasalliklarning differensial diagnosti-kasida va gavdaning umumiy holatini aniqlashda tomir urishi, siydik va najasga qarab olinadigan belgilarga katta e'tibor beradi. Masalan, diabet (qand) kasalligini u siydikning holati, shu jumladan, undagi shirinlik moddasiga qarab tashxis qiladi. Diabet kasalligida siydikda qand modsasi bo'lishini 1775-yilda ingliz olimi Dobson aniqlagan. Tabobat tarixida ilk bor Ibn Sino vabo bilan o'latni farqlagan, yuqumli kasalliklar bilan og'rigan bemorlarni boshqalardan ajratgan holda saqlash kerakligini ta'kidlagan, meningit, oshqozon yarasi, sariq kasalligi, plevrit mo-xov, zaxm, qizamiq, suvchechak, kuydirgi kabi kasalliklarning belgilari va kechish jarayonini to'g'ri tasvirlab bergan. Quturish kasalligining ko'rinishlari, uning yuqumli karakteri, bemorning bu kasallikdagi holatlarini juda to'g'ri aniqlagan. 1804-yilda yevropalik olim Sinke

quturgan hayvonlarning so'lagi yuqumliligini tasdiqlagan. Psixik va asab kasalliklarini tavsiflash va davolashga ham olim ko'p yangiliklarni kiritgan. Bu kasalliklarni davolashda u atrof muhitning, iqlimning, parhez va jismoniy mashqlarning ta'siriga hamda bemor kayfiyatini yaxshilashga qaratilgan tadbirlarga katta ahamiyat beradi.

Bemorlarni davolashda olim 3 narsaga – tartib (parhez), dorilar bilan davolash va turli tibbiy tadbirlarni qo'llash (qon olish, banka qo'yish, zuluk solish, huqna va hokazo)ga ahamiyat berish kerakligini aytadi. Kasallikni davolashda ovqatlanish, ya'ni parhezni muhim omillardan deb hisoblaydi va har bir kasallik uchun o'z ovqatlanish tartibini beradi. Chunonchi, jigar kasalliklarida ko'proq mayiz, anjir, anor suvi iste'mol qilishni buyuradi. Bu esa bunday kasalliklarni hozirgi glyukoza va insulin bilan davolash usullarining qadimgi ko'rinishidir. Ibn Sinoning jarroxlik sohasini rivojlantirishdagi xizmatlari ham ulkandir. U o'z tibbiy asarlarida zamonaviy jarroxlikda qo'llanib kelayotgan ayrim usullarni bayon qiladi. Yiringli shishlarni kuydirish yoki pichoq bilan yorish, bavo sir shishlarini tikish, tampon, o'tkir modda yoki tikish bilan qon to'xtatish, tomoqni kesib, nay qo'yish (traxeotomiya) shular jumlasidandir. Yelka suyagining chiqishini oddiy bosish bilan davolash usuli hozirgacha „Avitsenna usuli“ deb ataladi. Umurtqaning qiyshayishini Ibn Sino o'zi ixtiro qilgan yog'och moslama yordamida tuzatgan. Bu usulni XV asr da fransuz tabibi Kalo qayta kashf etgan. Suyaklarni gipslash usuli ham Ibn Sino tomonidan keng qo'llangan, lekin u ham keyinchalik unutilib, yevropalik tabiblar tomonidan 1852-yilda amaliyotga yangi ixtiro sifatida qaytarilgan. Hozirgi ko'z jarroxligida qo'llanayotgan usullarning qariyb barchasi Ibn Sinoga ma'lum bo'lgan. Yomon sifatli saraton (rak) shishlari, qovuq toshlarini olish, istisqo, bavo sirning operatsiyalari, bosh suyagining operatsiyasi va boshqa Ibn Sino qo'llagan muolaja usullaridandir. Jarrohlikda anesteziya (og'riqni sezdirmaslik) masalasiga ham Ibn Sino katta e'tibor bergan. Buning uchun u afyun, mingdevona, nasha va sh. k. narkotik ta'sirga ega bo'lgan dorilardan foydalangan. Kasallikni davolashda Ibn Sino shaxsiy gigiyena, uyqu va jismoniy mashqlarning ahamiyati kattaligini uqtirgan. Uning bir kasallikni boshqa bir kasallikni chaqirish yo'li bilan davolash usuli diqqatga sazovordir. Masalan, u tutqanoqni davolashda to'rt kunlik isitma bilan og'rishni foydali deb biladi. Avstriyalik psixiatr Yu. Vagner-Yaureg (1857–1940) shunday usulni qo'llab, zaxm kasalligini bezgakni yuqtirish orqali davolagani uchun 1927-yilda Nobel mukofotiga sazovor bo'lgan.

Ibn Sino dorishunoslik sohasida chuqur tadqiqotlar olib borgan. U antik olimlarning farmatsiyasi asosida musulmon Sharqida paydo bo'lgan yangi farmatsiyaning shakllanishiga yakun yasadi. Tabobatda sano, kofur (kamfara), rovoch, tamrhindiy (hind hurmosi) kabi dorilarning ishlatilishi, asal o'rnida ko'p dorilarning qand (shakar) asosida tayyorlanishi ham Ibn Sinoning xizmatidir. Uning dorivor o'simliklarni yig'ish, saqlash, qayta ishlash usullari hozirgi dorishunoslikdagi usullarga juda yaqindir. Tabiiy dorilar bilan bir katorda Ibn Sino birinchilardan bo'lib kimyoviy usulda tayyorlangan dorilarni ham ishlatgan. Kasallikning turiga qarab avval sodda, so'ng murakkab tarkibli dori bilan davolagan. Eng muhimi, u oziq-ovqatlarning shifo-baxsh ta'siriga katta ahamiyat berib, davolashni shunday mahsulotlardan (meva, sabzavot, sut, go'sht va hokazo) boshlagan. Dori tayinlashda bemorning mijozi (issiq, sovuq, ho'l, quruq), yoshi, iqlim sharoitini hisobga olish zarurligini ta'kidlaydi. Ibn Sino farmatsiyasi juda puxta o'ylangan farmakologik tadqiqot usuliga asoslanganligi bois o'rta asr Yevropa farmatsiyasidan ancha o'zib ketdi va zamonaviy dorishunoslikka yaqinlashdi. Olim ishlatgan dorilarning bir qanchasi hozirgi farmakopeyalardan mustahkam o'rin olgan.

Asosiy qism

Tarjima holi

U 980-yil 18-iyunda Buxoro yaqinidagi Afshona qishlog'ida, hozirgi Isfana qishlog'ida dunyoga kelgan. 5-10 yoshlarida maktabda ta'lim oldi. Maktabni bitirgach, ustoz Abu Abdullohdan mantiq, tibbiyot, falsafa, riyoziyot va fiqh ilmlarini o'rganadi. 16 yoshidan boshlab turli fanlar bo'yicha Sharq va G'arb olimlarining ilmiy asarlarini mustaqqil o'rganadi. Ayniqsa u tabobat ilmining qadimgi allomalari Gippokrat va Galen hamda o'rta asr Sharqining buyuk hakimi va mutaffakiri Abu Bakr ar-Roziy (864-925)ning asarlarini puxta o'rganadi. Ibn Sino 17 yoshidayoq e'tiborli hakim va olim bo'lib yetishadi. U Buxoro amiri Nuh ibi Mansurni davolab tuzatgach, somoniylarning saroy kutubxonasidan foydalanishga ruxsat oladi. Kutubxonada u bir yil davomida turli sohalaridagi ilmiy asarlarni mutolaa qilib, bilimlarni chuqurlashtiradi. X asr oxiri va XI asr boshlarida Movarounnahr va Hurosonda yuzaga kelgan og'ir sharoitda Ibn Sino ona shahri Buxoroni tark etib, avval Urganchda, xorazmshoh Ma'mun saroyidagi olimlar qatoridan joy oladi. So'ngra Mahmud G'aznaviyning tazyiqi tufayli Xorazmdan ham chiqib ketadi. U umrining oxirigacha Obivat, Go'rgon, Ray, Qazvin, Isfaxon, Xamadon shaharlarida hukmdorlar qo'l ostida tabiblik va vazirlik qiladi.

Ibn Sino asarlari 450 dan ortiqdir. Shulardan 40 dan ortig'i tabobatga oid, 30 ga yaqini turli tabbiy fanlarga, 180 ta risolasi falsafa, mantiq, ruxshnoslik, geologiya, etika va ijtimoiy masalalarga, 4 tasi adabiyotga, 3 ta risolasi, 5 ta musiqiy ilmga bag'ishlangan. Lekin bizga bu asarlarning 242 ga yaqini yetib kelgan. Asarlar orasidagi 18 jildli „Kitob ash-shifo“ asarini falsafa bilimlar qomusi desa bo'ladi. U „Urjuza“ risolasi muallifi.-->

Tabobat ilmining sultoni bo'lmish ibn Sino (370 xijriy yili safar oyining boshida, ya'ni, 980 yil avgust oyining 2 yarmida) Buxoro yaqinidagi Afshona qishlog'ida tug'ilgan, 5 yoshgacha ibn Sino Afshona qishlog'ida yashagan. Keyin esa ibn Sino oilasi bilan birgalikda Buxoroga ko'chib kelgan. Ibn Sinoning to'liq nomi Abu Ali - Al Husayn Ibn Abdullox ibn Al - Hasan ibn Ali Ibn Sino (13 ta so'z 47 ta harfdan iborat). Yevropada ibn Sino Avitsena nomi bilan mashhur bo'lgan. 10 yoshida ibn Sino Qur'on, til va adabiyot, keyinchalik esa mantiq, aljabr, hisob, falakkiyot kabi fanlarni to'liq o'zlashtiradi. Buyuk alloma tib ilmida juda tez kamol topa boshlaydi. Ibn Sino 17 yoshida Buxoro xalqi orasida mohir tabib sifatida tanilgan. O'sha kezlarda Somoniylar davlatining hukmdori Nuh ibn Mansur kasal bo'lib, saroy tabiblari uni davolashda ojiz edilar. Buxoroda o'sib - ulg'aygan yangi yosh tabibning ovozi saroyga ham yetib borgan edi, ibn Sinoni Nuh ibn Mansurni davolash uchun saroyga taklif qiladilar va tabibning nazoratida davolangan bemor tez fursatda oyoqqa turadi. Buning evaziga Ibn Sino saroy kutubxonasidan foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu kutubxona o'sha davrda butun O'rta va Yaqin Sharqdagi eng katta va eng boy kutubxonalardan biri hisoblangan. Kecha - kunduz tinmay mutolaa qilish natijasida Ibn Sino o'z bilim doirasini mislsiz darajada kengaytiradi. U o'z davridagi yirik olimlardan biri hisoblangan Abu Rayhon Beruniy (973 - 1048) bilan ilmiy munozaralar o'tkazgan. 999 - yillarda Qoraxoniylar Buxoroni zabt etadilar va Somoniylar davlati inqirozga uchraydi. Bu esa ibn Sinoning Buxoroda tinch va xotirjamlikda ilmiy ishlarini va tabiblik faoliyatini davom ettirishga to'sqinlik qiladi, buning ustiga 1002 yilda Ibn Sinoning 10 otasi Abdulloh vafot etadi. Oqibatda buyuk alloma o'z tug'ilib o'sgan yurti Buxoroni tark etib, Xorazm (Urganch)ga ketadi. Xorazm O'rta Osiyoning qadimiy boy va madaniy viloyatlaridan biri bo'lib, u yerda XI asrning boshlarida ilmiy hayot ancha rivojlangan edi. G'aznaviylar hukmdori Sulton Mahmud (998 - 1030 y) Xorazm yerlarini o'z davlatiga

qo'shib olishga harakat qiladi. Unga tobe bo'lishni istamagan Ibn Sino taxminan 1010 - 1011 yillarda Xorazmdan maxfiy ravishda chiqib, Xuroson tomon yo'l oladi va Kaspiy dengizining sharqiy - janubida joylashgan Gurgon amirligiga yetib keladi. Bu yerda u Abu Ubayd Jurjoniylar bilan tanishadi. Shu kundan boshlab bu yigit Ibn Sinoga eng yaqin va sodiq shogirdi bo'lib qoladi. Ko'p o'tmay Ibn Sino Gurgonda o'zining ilmiy ishlarini va tabiblik faoliyatini davom ettira boshlaydi. U tabobatga oid mashhur asari "Kitob al - qonun fit - tib" ("Tib qonunlari") ning birinchi kitobini yozishga kirishadi. 1014 yil Ibn Sino Gurgonni ham tark etadi va bir qancha muddat Ray va Kazvin shaharlarida turgandan keyin Hamadonga keladi va Buvahiyalar hukmdori Shams ad-davla (997 - 1021) xizmatiga kiradi. Oldin saroy tabibi bo'lib ishlaydi, so'ngra vazirlik mansabigacha ko'tariladi. Davlat ishlari bilan band bo'lishiga qaramay, ilmiy ishlarni davom ettiradi va qator asarlar yaratadi, o'zining mashhur falsafiy ensiklopediyasi "Kitob ash - shifo" ni ham shu yerda yozishga kirishadi. 1023 yilda Isfaxonga ko'chib keladi va "Kitob ash - shifo" ning qolgan qismlarini yozishni davom etadi. Boshqa bir qancha asarlar bilan bir qatorda fors tilidagi falsafiy kitobi "Donishnoma" ni tasnif etadi. Jurjoniylarning yozishicha, Ibn Sino jismoniy jihatdan ham juda baquvvat kishi bo'lgan, biroq, shaharma - shahar darbadarlikda yurish, kechalari uxlamasdan uzluksiz ishlash va bir necha bor ta'qib ostiga olinib, hatto xibsda yotishlar olimning salomatligiga ta'sir etmay qolmaydi. U qulanj (kolit) kasalligiga chalinib qolgan edi. Kasallik zo'raygach, unga tutqanoq kasalligi ham qo'shiladi, oqibatda shu kasallikdan u 428 hijriy yilining ramazon oyida 11 (1037 yilning 18 iyunida) 57 yoshida Hamadonda vafot etadi. Uning qabri hozirgacha Eron davlatining Hamadon shahrida saqlanib kelinmoqda. Ibn Sino haqiqiy ensiklopedis olim sifatida o'z davridagi fanlarning deyarli hammasi bilan muvaffaqiyatli ravishda shug'ullangan va ularga oid ilmiy asarlar yaratgan. Turli manbalarda uning 450 dan ortiq asarlari qayd etilgan bo'lsa ham, zamonlar o'tishi bilan ularning ko'pi yo'qolib ketgan va bizgacha faqat 242 ta asari yetib kelgan. Shu 242 asardan 80 tasi falsafa, ilohiyot va tasavvufga tegishli, 43 tasi tabobatga oid, 19 tasi mantiqqa, 26 tasi psixologiyaga, 13 tasi botanika ilmiga, 7 tasi astrologiyaga, 1 tasi matematikaga, 1 tasi musiqaga, 2 tasi kimyoga, 9 tasi etikaga, 4 tasi adabiyotga va 8 tasi boshqa olimlar bilan bo'lgan ilmiy yozishmalarga bag'ishlangan.

Xulosa

Abu Ali Ibn Sino nafaqat o'z davrining, balki butun insoniyat tarixining eng buyuk tabiblaridan va olimlaridan biridir. Uning "Qonun fi't-tibb" asari asrlar davomida Sharq va G'arbda tibbiyot fanining asosiy manbalaridan biri bo'lib xizmat qilgan. Ibn Sinoning ilmiy merosi hozirgi zamonaviy tibbiyot uchun ham katta ahamiyatga ega bo'lib, uning kasalliklarni aniqlash, davolash, gigiyena va sog'lom turmush tarziga oid qarashlari bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan. U ilm-fan, axloq va amaliyotni uyg'unlashtirgan holda, butun dunyo tibbiyot taraqqiyotiga beqiyos hissa qo'shgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Ibn Sino. Qonun fi't-tibb (Tibb qonunlari) — Toshkent: Fan, 1996.
- 2.Karimov I.A. Abu Ali Ibn Sino va uning ilmiy merosi — Toshkent: O'zbekiston, 2000.
- 3.Xolbekov M. Sharq tabobati tarixidan — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2012.
- 4.Yoqubov A. Ibn Sino falsafasi va tibbiy qarashlari — Buxoro: BuxDU nashriyoti, 2018.
- 5.UNESCO. Avicenna and the Canon of Medicine — Parij, 2003.
- 6.Fayziyev A. O'rta asr tibbiyoti va Ibn Sino merosi — Samarqand: Registon, 2020